

El règim penitenciari. Drets, deures i beneficis dels interns

Francesc Sapena Grau
Núria Torres Rosell

PID_00184509

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. L'organització general del règim penitenciari	7
1.1. Els drets i els deures dels interns	8
1.2. Els ingressos. Els supòsits d'incomunicació	9
1.2.1. L'ingrés d'estrangers	11
1.2.2. L'ingrés d'internes amb fills menors de tres anys	11
1.3. Les llibertats: quan i com es produeixen	12
1.4. Les conduccions i els trasllats	13
2. Les condicions generals de convivència penitenciària	14
2.1. L'assistència sanitària i la higiene	14
2.2. Tractament mèdic i sanitari, i sobre l'assistència obligatòria en casos d'urgència vital	15
2.3. La confidencialitat de les dades clíniques i la informació sanitària	16
2.4. Els principals programes sanitaris	16
2.4.1. Consideració especial del problema de la sida en les presons	16
2.4.2. Altres malalties específiques. L'hepatitis C i els trastorns psiquiàtrics	19
2.5. La higiene i l'alimentació	19
2.6. Consideració especial de la vaga de fam	20
3. La instrucció i l'educació	22
3.1. Les unitats educatives	22
3.1.1. Les biblioteques: com són i com funcionen	22
3.1.2. Els llibres, els diaris i els ordinadors personals	22
3.2. La programació de les activitats	23
3.2.1. La formació professional, sociocultural i esportiva	23
3.2.2. L'ensenyament obligatori. Les actuacions prioritàries i complementàries	23
3.2.3. Els estudis mitjans i superiors	25
3.3. L'assistència religiosa	25
3.4. La protecció de les dades de caràcter personal dels fitxers penitenciaris	26
4. El compliment de les penes i les relacions amb l'exterior	28
4.1. Les sortides programades	28

4.2.	Els permisos de sortida (articles 154 a 162)	29
4.2.1.	Els permisos de sortida ordinaris	30
4.2.2.	Els permisos de sortida extraordinaris	30
4.2.3.	El procediment de concessió dels permisos	31
4.2.4.	La suspensió i la revocació de permisos de sortida	31
4.3.	Les comunicacions	32
4.3.1.	Les comunicacions escrites	32
4.3.2.	Les comunicacions orals	33
4.3.3.	Les comunicacions telefòniques	33
4.3.4.	Les comunicacions íntimes, familiars i de convivència	34
4.3.5.	Les comunicacions amb professionals i autoritats	34
4.3.6.	Referència especial a advocats i procuradors	35
4.4.	La jurisprudència constitucional en matèria de comunicacions	36
4.5.	Altres relacions amb l'exterior. La recepció de paquets i encàrrecs	38
5.	Els beneficis penitenciaris.....	39
5.1.	Concepte i classes de beneficis penitenciaris	40
5.2.	La llibertat condicional anticipada	40
5.3.	L'indult particular	41
5.4.	Breu referència a la redempció de penes per treball	41
Resum.....	43
Exercicis d'autoavaluació.....	45
Solucionari.....	46
Glossari.....	47
Bibliografia.....	48

Introducció

Aquest mòdul didàctic està orientat a conèixer el **funcionament del règim penitenciari**. Això comporta endinsar-se en la realitat quotidiana de l'intern, la qual cosa ens du a conèixer-ne els **drets**, els **deures** i els **beneficis** que li és possible obtenir en el llarg camí cap a la llibertat, sempre sota el prisma de la reinserció i la recuperació socials, objectius bàsics d'acord amb la Constitució.

El **Reglament penitenciari** desenvolupa conjuntament els objectius que proposen la Llei orgànica general penitenciària i el Codi penal.

Objectius

Amb l'estudi dels materials didàctics d'aquest mòdul, podeu assolir els objectius següents:

- 1.** Saber els drets i els deures dels interns.
- 2.** Conèixer la vida diària dins la presó i les possibilitats dels interns de mantenir relacions amb l'exterior, tant orals com escrites o de qualsevol altra índole.
- 3.** Saber què són i com funcionen els elements importants de la vida diària dels interns, com ara els permisos programats.
- 4.** Tenir un coneixement actualitzat de la legislació i la jurisprudència sobre els drets i els deures dels interns.
- 5.** Destacar la importància dels nous beneficis penitenciaris i la situació de pervivència transitòria dels antics.
- 6.** Examinar els nous supòsits legals per a l'aplicació dels beneficis penitenciaris, en especial els que fan referència a la llibertat condicional i a l'indult.

1. L'organització general del règim penitenciari

El concepte normatiu de règim penitenciari l'estableix el Reglament penitenciari, que el defineix de la manera següent:

"El conjunto de normas o medidas que persiguen la consecución de una convivencia ordenada y pacífica que permita alcanzar el ambiente adecuado para el éxito del tratamiento y la retención y custodia de los reclusos."

Article 73.1

Diversos autors consideren el règim penitenciari el marc extern necessari per al tractament i a la vegada per a la custòdia dels interns; en altres paraules, el règim penitenciari no es més que l'organització de la vida interna dels establiments penitenciaris.

Tenint en compte els diferents tipus d'establiments que hi ha, el règim penitenciari de cada un s'inspira en principis diferents:

1) Es pot afirmar que el règim dels **centres de presos preventius** s'inspira en el principi de **presumpció d'innocència**, si bé amb aquesta finalitat s'implanta l'aplicació de models individualitzats. En compliment d'aquest principi les normes de règim per a presos preventius les presideix la idea de la intervenció mínima, l'objectiu de la qual és establir les limitacions estrictament necessàries a fi que els interns romanguin a disposició de l'autoritat judicial que n'ordena l'internament.

Els presos preventius

Els presos preventius representen al voltant del 20% de la població reclusa.

2) Els **establiments de compliment** segueixen unes normes de règim inspirades en la idea que són el mitjà idoni per a aconseguir un ambient adequat que faci possible el tractament, tot això en concordança amb l'article 25.2 de la nostra Constitució, en què es destaca que les penes estan orientades a la "reeduació i la reinserció social" dels condemnats.

3) Finalment, en els **establiments especials** la necessitat d'harmonitzar les exigències del tractament assistencial amb les del tractament penitenciari o amb les de permanència dels interns a disposició de les autoritats judicials que n'han ordenat l'internament en determina un règim particular.

La normativa precedent s'emmarca en els articles 15 i següents de la Llei orgànica general penitenciària (LOGP) i del Reglament penitenciari, que fan referència a la classificació dels establiments i assenyalen les fonts del règim peni-

tenciari (lleis vigents i Constitució, Codi penal, Llei d'enjudiciament criminal, Llei orgànica general penitenciària i Reglament penitenciari), a la vegada que enumeren els drets i els deures dels interns.

1.1. Els drets i els deures dels interns

1) Els drets

L'activitat penitenciària s'exerceix respectant la personalitat dels interns i els drets i els interessos legítims no afectats per la condemna, sense que hi pugui prevaler cap discriminació per raó de raça, sexe, religió, opinió, nacionalitat o qualsevol altra condició o circumstància personal o social.

En conseqüència, els interns tenen els drets següents:

- a) Dret a exigir que l'Administració penitenciària vetlli per la seva vida, la seva integritat i la seva salut, sense que puguin ser sotmesos a tortures, a maltractaments de paraula o d'obra ni ser objecte d'un rigor innecessari en l'aplicació de les normes.
- b) Dret a la preservació de la dignitat, com també de la intimitat, sens perjudici de les mesures exigides per la necessitat de mantenir una vida ordenada en la presó. En aquest sentit, tenen dret a ser designats pel seu nom i a exigir que la seva condició d'interns sigui reservada davant de tercers.
- c) Dret a exercir els drets civils, polítics i culturals, llevat que aquests siguin incompatibles amb l'objecte de la seva detenció o amb el compliment de la condemna.
- d) Dret al tractament penitenciari i a les mesures que es programin amb la finalitat d'assegurar-ne l'èxit.
- e) Dret a mantenir les relacions amb l'exterior previstes en la legislació.
- f) Dret a tenir un treball remunerat, dintre de les disponibilitats de l'Administració penitenciària.
- g) Dret a accedir a les prestacions públiques que els puguin correspondre i a gaudir-ne.
- h) Dret als beneficis penitenciaris previstos en la legislació.
- i) Dret a participar en les activitats del centre.

Lectures recomanades

Vegeu la STC 196/2006 de 3 de juliol en que s'analitzà el dret a la intimitat i els seus efectes en la legalitat sancionadora.

Vegeu també la STC 89/2006 sobre el dret a la intimitat en la pràctica de l'escorcoll en cel·la.

I la STC 57/1998 sobre la possible vulneració del dret a la intimitat d'un intern a qui s'obliga a despullar-se després d'una comunicació *vis à vis*.

j) Dret a formular peticions i queixes davant les autoritats penitenciàries, judicials, el Defensor del Poble i el Ministeri Fiscal, com també a dirigir-se a les autoritats competents i a utilitzar els mitjans de defensa dels seus drets i interessos legítims.

2) Els deures

Els interns s'incorporen a una comunitat que els vincula de manera especialment estreta, per la qual cosa se'ls pot exigir una col·laboració activa i un comportament solidari en el compliment de les seves obligacions.

Els interns tenen les obligacions següents:

- a) Obligació de romandre a l'establiment i complir-hi les condemnes de privació de llibertat que se'ls imposin fins al moment que siguin alliberats.
- b) Obligació d'acatar les normes de règim interior i les ordres que rebin del personal penitenciari en l'exercici legítim de les seves atribucions.
- c) Obligació de col·laborar activament en la consecució de la convivència ordenada dins del centre i mantenir una actitud de respecte i consideració envers les autoritats, els funcionaris, els treballadors, els col·laboradors d'institucions penitenciàries, els reclusos i altres persones, tant dins com fora de l'establiment quan n'hagin sortit per causa justificada.
- d) Obligació d'observar una higiene i una neteja personal adequades, anar vestits amb correcció i acatar les mesures higièniques i sanitàries establertes amb aquesta finalitat.
- e) Obligació de realitzar prestacions personals obligatòries imposades per l'Administració perquè a l'establiment regnin l'ordre i la neteja.
- f) Obligació de participar en les activitats formatives, educatives i laborals definides en funció de les seves mancances amb la finalitat de preparar-los per a la vida en llibertat.

1.2. Els ingressos. Els supòsits d'incomunicació

1) Els ingressos

L'ingrés d'un detingut, pres o penat en qualsevol dels establiments penitenciaris es du a terme mitjançant un dels procediments següents:

- a) Ordre judicial de detenció.
- b) Manament de presó o sentència ferma de l'autoritat judicial competent.
- c) Presentació voluntària per part del penat o futur intern.

En el supòsit que l'**ordre de detenció** procedeixi de la policia judicial, en aquesta ha de constar la informació següent:

- a) Les dades identificatives de la persona detinguda.
- b) El delicte imputat.
- c) El dia i l'hora de venciment del termini màxim de detenció.
- d) La circumstància de trobar-se a disposició judicial.

La **presentació voluntària** del futur intern ha de ser comunicada immediatament a l'autoritat judicial, que resoldrà el que sigui procedent.

A cada intern se li obre un **expedient** relatiu a la seva situació processal i penitenciària, del qual té dret a ser informat, i per a cada penat es forma un **protocol de personalitat**.

Una vegada que el reclús és admès en l'establiment, es procura que el procediment d'ingrés es dugui a terme amb la màxima intimitat possible per evitar els efectes negatius que poden originar els primers moments a la presó.

La persona detinguda o presa ocupa una cel·la en el **Departament d'Ingressos** i és examinada pel metge com més aviat millor. El treballador social i l'educador s'hi entrevisten per tal de detectar-ne les mancances i les necessitats, i emeten un informe sobre la proposta de separació interior o de trasllat a un altre centre, com també una proposta de planificació educativa, sociocultural i esportiva.

A continuació, la Junta de Tractament, en funció d'aquest informe i respectant el principi de presumpció d'innocència, valora els aspectes següents per tal d'elaborar el model individualitzat d'intervenció:

- a) La formació cultural i professional.
- b) L'ocupació laboral o les mesures d'ajuda.

Així mateix, la Junta de Tractament, amb l'informe previ de l'equip tècnic, contrasta les dades del protocol i formula un **programa individualitzat de tractament** sobre diferents qüestions:

- a) Aspectes laborals, culturals i professionals.
- b) Aplicació de mesures d'ajuda i tractament.
- c) Les mesures que cal prendre en el moment de l'alliberament.

L'estada de presos preventius o penats en el Departament d'Ingressos no pot ultrapassar els cinc dies, i només es pot perllongar per motius d'ordre sanitari o de seguretat; cal informar del perllongament el jutge de vigilància.

2) Els supòsits d'incomunicació

Quan l'ordre de manament o ingrés disposa la **incomunicació** del detingut o pres, aquest ocupa una cel·la individual en el departament que el director del centre disposi i, a continuació, és reconegut pel metge. Només pot ser atès pels funcionaris encarregats d'aquest departament. Les comunicacions es limiten a les persones autoritzades expressament pel jutge.

Si l'ordre d'incomunicació no estableix res, el director demana l'autorització del jutge d'instrucció perquè l'intern incomunicat pugui disposar d'aparells de ràdio o televisió, premsa escrita o rebre correspondència.

1.2.1. L'ingrés d'estrangers

L'ingrés dels interns estrangers s'ha de posar en coneixement de les autoritats diplomàtiques o consulars, sempre que aquells ho disposin així. S'ha d'informar els interns estrangers d'aquest dret de manera comprensible, si és possible en la seva llengua.

1.2.2. L'ingrés d'internes amb fills menors de tres anys

La Direcció de l'establiment ha d'admetre els fills menors de tres anys que acompanyin les seves mares en el moment de l'ingrés. Perquè les mares puguin estar-se amb els infants dins la presó han d'acreditar degudament la filiació i que aquesta situació no implica risc per als menors. El Ministeri Fiscal ha de ser informat oportunament de la decisió adoptada.

Les internes que tinguin fills menors de tres anys a l'exterior sota la seva pàtria potestat poden sol·licitar del Consell de Direcció autorització perquè els infants romanguin amb elles a l'interior del centre. L'autorització es concedeix sempre que s'acrediti la filiació i que aquesta situació no impliqui risc per als menors.

La població reclusa estrangera

La població reclusa estrangera en les presons espanyoles és d'aproximadament 26.000 persones d'un total de 53.000 interns. El mes de novembre de 2008 aquesta xifra suposava gairebé el 50% mentre que a l'abril de 1994 era de només el 16,20%.

A Catalunya el percentatge d'espanyols a presó ha passat de suposar el 74% el 2001 al 58% el 2008.

Quan un infant entra a la presó, el metge el reconeix i passa a ocupar amb la seva mare l'habitació que els sigui assignada dins de la **Unitat de Mares**. Aquestes unitats compten amb un local habilitat com a guarderia infantil i estan separades arquitectònicament de la resta de departaments.

L'Administració penitenciària pot signar acords de col·laboració i participació amb institucions públiques i privades d'assistència al menor per tal de fer més passadora l'estada del menor a la presó.

1.3. Les llibertats: quan i com es produeixen

La llibertat dels detinguts, presos o penats només la pot acordar l'autoritat competent. Una vegada rebut el **manament de llibertat**, el director o la persona que el substitueixi reglamentàriament dóna ordre escrita i signada al cap de serveis perquè els funcionaris a les seves ordres la compleixin.

El funcionari encarregat del servei du a terme la identificació de la persona que hagi de ser alliberada comparant les empremtes dactilars i comprovant les dades de filiació. En l'expedient personal del detingut o pres s'estendrà la diligència oportuna del manament de llibertat, de la qual es trameta certificació a l'autoritat judicial de què depengui l'intern.

a) La llibertat dels detinguts

Si s'esdevé el supòsit especial que transcorre les 72 hores següents al moment de l'ingrés d'una persona no s'ha rebut manament o ordre de llibertat o de presó, el director l'ha de posar immediatament en llibertat per a respectar el principi establert en l'article 17.2 de la Constitució, l'article 17.2 de la Llei orgànica general penitenciària i l'article 23 del Reglament penitenciari.

b) La llibertat dels penats

Per a alliberar els condemnats a penes privatives de llibertat, és necessari que el tribunal sentenciador aprovi la **llibertat definitiva** o que el jutge de vigilància aprovi l'**expedient de llibertat condicional**. En l'expedient personal del penat s'ha d'estendre la diligència oportuna de llibertat definitiva i s'han de remetre certificacions de llibertat definitiva al tribunal sentenciador i al jutge de vigilància.

1.4. Les conduccions i els trasllats

El Centre Directiu ordena els trasllats sobre la base de les propostes formulades per les juntes de tractament, pel director o pel Consell de Direcció, com també els desplaçaments dels detinguts i presos requerits per l'autoritat competent. Els trasllats s'han de comunicar a les autoritats corresponents:

- 1) En el cas de penats, els trasllats es comuniquen al jutge de vigilància.
- 2) Si es tracta de detinguts i presos, es comuniquen a les autoritats a la disposició de les quals es trobin.

Les forces i cossos de seguretat de l'Estat duen a terme les ordres de conducció dels reclusos que dicta el Centre Directiu, sens perjudici de les competències dels cossos de policia de les comunitats autònomes.

De conformitat amb la regla 45 de les Regles mínimes de les Nacions Unides per al tractament dels reclusos i la regla 32 de les Normes penitenciàries europees de 2006 de les RMCE, quan els reclusos són conduïts a un establiment o traslladats a un altre, s'han de complir les condicions següents:

- a) Exposar-los al públic tan poc com sigui possible i adoptar disposicions per a protegir-los dels insults, de la curiositat del públic i per a impedir tota classe de publicitat.
- b) Es prohibeix que els reclusos siguin transportats en males condicions de ventilació o d'iluminació o per qualsevol mitjà que els imposi un sofriment físic.

Els articles 31 a 40 del Reglament penitenciari de 1996 regulen minuciosament la forma dels trasllats i recullen les indicacions de les Regles mínimes i les Normes penitenciàries europees; fins i tot, l'Ordre ministerial de 6 d'abril de 1990 especifica les condicions tècniques que han de reunir els vehicles destinats a traslladar els detinguts, presos i penats.

Lectura complementària

Per a aprofundir en les condicions de conducció o trasllat de reclusos, podeu consultar:

Normativa penitenciària internacional (1991). Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia.

Regles mínimes

Les Regles mínimes per al tractament dels reclusos van ser redactades l'any 1955 en el Primer Congrés de les Nacions Unides sobre Prevenció del Delicte i Tractament del Delinqüent, que va tenir lloc a Ginebra.

2. Les condicions generals de convivència penitenciària

Les condicions generals de convivència penitenciària són les següents:

- 1) Els interns han d'ocupar cel·les individuals. En cas d'insuficiència temporal d'allotjament o per indicació mèdica o dels equips d'observació i tractament, es pot recórrer a dependències col·lectives. En aquests casos, els interns han de ser seleccionats adequadament.
- 2) Tant les dependències destinades a l'allotjament nocturn dels reclusos com aquelles en què es desenvolupi la vida en comú han d'estar condicionades de manera que l'espai, la ventilació, l'aigua, la il·luminació i la calefacció s'ajustin a les condicions climàtiques de la localitat.
- 3) Homes i dones han d'estar separats, llevat dels supòsits excepcionals que es determinin reglamentàriament, de la mateixa manera que els detinguts i presos han d'estar separats dels condemnats, i, en ambdós casos, els primaris dels reincidents.
- 4) Els joves, ja siguin detinguts, presos o penats, han d'estar separats dels adults en les condicions que es determinin reglamentàriament.

Les persones que presentin malaltia o deficiències físiques o mentals han d'estar separades de les que puguin seguir el règim normal de l'establiment.

Els detinguts i presos per delictes dolosos han d'estar separats dels que ho estiguin per delictes d'imprudència.

- 5) El temps es distribueix de manera que es garanteixin vuit hores diàries per al descans nocturn i quedin ateses les necessitats espirituals i físiques, les sessions de tractament i les activitats formatives, laborals i culturals dels interns, seguint un horari respecte a això.

2.1. L'assistència sanitària i la higiene

El Reglament penitenciari garanteix a tots els interns una atenció medicosanitària equivalent a la que es proporciona al conjunt de la població; per tant, tenen dret a percebre les prestacions farmacèutiques i complementàries bàsiques generals.

La **prestació sanitària** es garanteix per una doble via:

- a) La via dels mitjans propis.
- b) La via dels mitjans aliens concertats per l'Administració penitenciària i les administracions sanitàries corresponents.

L'assistència té un caràcter integral i comprèn tant la **prevenció** com el **guariment** i la **rehabilitació**. La prevenció de malalties transmissibles ha d'ocupar un lloc preferent.

El **model sanitari** comprèn els tipus d'atenció següents:

1) L'**atenció primària**, que es proporciona mitjançant un equip integrat, almenys, per un metge, un diplomad en infermeria, un auxiliar d'infermeria i, de manera periòdica, un psiquiatre i un metge estomatòleg o odontòleg. Els centres de dones han de disposar de servei periòdic de ginecòleg i, quan convinguin infants amb les seves mares, d'un pediatre.

2) L'**assistència especialitzada**, que s'ha d'assegurar preferentment a través del Sistema Nacional de Salut, i l'hospitalària s'han de dur a terme en hospitals sanitaris amb els quals es concerta l'assistència, llevat dels supòsits d'urgència, en els quals s'utilitza l'hospital més pròxim al centre penitenciari.

2.2. Tractament mèdic i sanitari, i sobre l'assistència obligatòria en casos d'urgència vital

El tractament medicosanitari sempre ha de ser realitzat amb el consentiment informat de l'intern. Solament quan hi hagi perill per a la vida es pot imposar un tractament contra la voluntat de la persona interessada.

En aquests supòsits, la intervenció mèdica s'ha de reduir a l'estrictament necessària per a intentar salvar la vida del pacient, tot això sense perjudici que se sol·liciti autorització judicial i es doni coneixement del resultat de la intervenció a l'autoritat esmentada. Quan el fet de no fer-ho suposi un perill imminent per a la salut o la vida de terceres persones, s'ha d'actuar de la mateixa manera.

Si, per criteri facultatiu, cal ingressar l'intern en un centre hospitalari i no es compta amb l'autorització del pacient, l'Administració penitenciària ha de sol·licitar de l'autoritat judicial competent l'autorització de l'ingrés de detinguts, presos o penats, llevat del cas d'urgència, en què la comunicació es pot fer posteriorment però de manera immediata.

2.3. La confidencialitat de les dades clíniques i la informació sanitària

Les dades integrades en la història clínica individual tenen caràcter confidencial, per la qual cosa han de quedar degudament arxivades i custodiades, i només han de ser accessibles per al personal autoritzat.

En qualsevol cas, l'intern té dret a ser informat de manera clara i comprensible sobre tot el que es refereixi al seu estat de salut; així mateix, també té dret a l'expedició dels informes que sol·liciti.

2.4. Els principals programes sanitaris

L'Administració penitenciària ha posat en marxa una línia de **plans marc** per a prevenir els problemes sanitaris més importants. En aquest aspecte cal destacar tres campanyes fonamentals:

1) **Prevenició de la tuberculosi**: posada en marxa l'any 1990, els seus objectius són diagnosticar i tractar precoçment les persones infectades i malaltes, com també controlar la malaltia.

2) **Prevenició de l'hepatitis B, el tetanus i la grip**: posada en marxa l'any 1989.

3) **Prevenició i control de la sífilis**: es va iniciar l'any 1989 i posteriorment va ser integrada en el Programa de prevenició de la infecció pel VIH, la qual cosa garanteix la possibilitat de detectar quines persones necessiten tractament contra la sífilis des del primer moment en què ingressen a la presó.

Més recentment, alguns centres penitenciaris han implantat programes d'intercanvi de xeringues amb finalitat preventiva i assistencials per garantir la salut i la integritat dels interns.

2.4.1. Consideració especial del problema de la sida en les presons

Arran de l'espectacular **propagació de la sida** entre la població carcerària a partir de la dècada dels anys vuitanta, es va suscitar una particular polèmica sobre el conjunt de mesures que calia adoptar per a evitar les conseqüències funestes d'aquesta malaltia.

Permanència dels plans de prevenició

El Reglament penitenciari, en els articles 219 i 220, estructura amb contingut normatiu la permanència d'aquestes iniciatives; fins i tot estableix la creació de sistemes d'informació sanitària i de vigilància epidemiològica, i preveu la creació de protocols coordinats amb els sistemes d'informació i vigilància epidemiològica del Sistema Nacional de Salut.

Lectura complementària

Vegeu la Instrucció 3/2006 de la Direcció General d'Institucions Penitenciàries sobre l'atenció penitenciària a l'intern en tractament mèdic d'especial penositat.

Si bé el paquet de solucions proposat per l'Administració penitenciària va ser mereixedor dels millors elogis, autors com Jiménez Villarejo afirmaren que "aquests bons propòsits no es corresponen amb el manteniment d'una realitat penitenciària inacceptable".

La sida s'inclou entre les principals causes de mort en les presons de tot el món, però malgrat aquest fet hi ha poca informació sobre les característiques diferencials d'aquesta malaltia en els pacients que tenen antecedents penitenciaris.

Mercedes Díez Ruiz-Navarro explica en un interessant estudi que l'any 1987 l'OMS va publicar per primera vegada **normes sobre sida i presons**, posteriorment actualitzades el 1993. Els aspectes més importants d'aquestes normes són els següents:

- 1) Necessitat de desenvolupar estratègies específiques per a la prevenció i l'assistència dels casos de sida en presons seguint principis generals similars als adoptats en la població general.
- 2) Disponibilitat, de forma voluntària, de les proves de detecció d'anticossos del VIH (virus d'immunodeficiència humana) amb garanties de confidencialitat de resultats, absència de discriminació en funció d'aquests i assessorament mèdic abans i després de la prova.
- 3) No-segregació dels interns seropositius en unitats especials i garantia que podran participar en totes les activitats del centre, tant si són lúdiques com laborals.
- 4) Accessibilitat a mesures de prevenció i garantia que els interns infectats pel VIH o malalts de sida rebran tractament equivalent al que rebrien si no fossin a la presó.

L'any 1989 el Ministeri de Justícia va iniciar un **Programa de prevenció i control del VIH i de la sida**, els trets generals del qual eren:

- 1) Disponibilitat de la prova de detecció d'anticossos del VIH per a tots els interns que ho desitgin.
- 2) Voluntarietat de la prova.
- 3) Confidencialitat: el resultat de la prova de detecció d'anticossos, independentment que sigui positiu o negatiu, solament el pot conèixer la persona interessada i el personal sanitari que l'atén. Aquesta informació és inaccessible tant per al personal de vigilància com per a la resta de personal en contacte amb l'intern.

Lectures complementàries

Per a aprofundir en el problema de la sida a les presons, vegeu:

C. Jiménez Villarejo. "Aproximación al problema del sida en las prisiones".

A. Doñate Martín. "Derecho a la protección a la salud en los centros penitenciarios".

Lectura complementària

Per a ampliar la informació relativa a normes sobre sida i presons podeu consultar:

M. Díez Ruiz-Navarro (1994). "El sida y otras enfermedades infecciosas en la Administración penitenciaria española". A: *Sida i presó: criteris de política jurídica* (pàg. 147 i seg.). Generalitat de Catalunya.

4) No-segregació: els interns afectats per la síndrome d'immunodeficiència adquirida no poden ser exclosos de cap activitat que es dugui a terme en els centres penitenciaris; tampoc no poden patir cap mena de segregació o aïllament, llevat que aquestes mesures siguin imprescindibles per motius sanitaris.

5) Accés a les mesures de prevenció: la distribució de preservatius i lleixiu és gratuïta. Hi ha preservatius a l'abast dels interns de manera que no n'hagin de sol·licitar. Se n'han d'incloure diverses unitats en els paquets higiènics que es distribueixen periòdicament en el centre penitenciari. L'accés al lleixiu es produeix sempre que els interns en sol·licitin, a més del que ja s'inclou en els lots higiènics.

6) Accés a l'educació sanitària: aquesta es du a terme mitjançant xerrades, distribució de material informatiu, exhibició de vídeos i altres activitats en les quals participi personal sanitari competent.

7) Accés al tractament i a l'actuació en cas de malaltia greu: tota persona amb VIH és sotmesa a un examen escrupolós que en determina l'estadi clínic i l'estat del seu sistema immunitari.

D'acord amb l'article 60 del Reglament penitenciari, el personal sanitari destinat als centres penitenciaris ha de sol·licitar la concessió de la llibertat condicional dels interns que pateixin sida i el diagnòstic dels quals sigui greu, per bé que és el jutge de vigilància penitenciària qui determina la concessió d'aquesta mesura.

2.4.2. Altres malalties específiques. L'hepatitis C i els trastorns psiquiàtrics

La població reclusa constitueix un grup d'alt risc d'infecció pel VHC¹ (virus de l'hepatitis C). Les mesures que tendeixen a limitar el consum de droga per via parenteral són també mesures de prevenció de l'hepatitis C. Cal investigar altres formes de transmissió de la infecció i prevenir altres casos de dany hepàtic (vacunació antihepatitis B i altres).

D'altra banda, cal tenir en compte que la proporció d'interns amb trastorns mentals és cada vegada més rellevant. La literatura científica sol estar bastant d'acord a afirmar que els símptomes de malaltia mental augmenten quan una persona està empresonada. S'observen més trastorns severes en la presó que entre la població general. Els interns estan més exposats a patir una malaltia psicòtica i una depressió més gran, i gairebé tenen deu vegades més possibilitats de patir un trastorn de personalitat antisocial. Això obliga a destinar importants recursos per a la detecció dels interns que presenten aquesta problemàtica i per al seu tractament.

2.5. La higiene i l'alimentació

L'intern ha de complir diàriament uns **mínims higiènics** sota el control dels funcionaris. Aquests han de procurar que els interns dels seus departaments respectius es rentin cada dia i que s'afaitin, es tallin els cabells i es canviïn de roba amb la freqüència necessària. Han d'exigir que cada intern es banyi o es dutxi almenys una vegada per setmana.

L'Administració facilita gratuïtament els **serveis i articles de neteja personal** diària necessaris. En els establiments de dones es facilita a les internes els articles necessaris d'ús normal per a la higiene íntima.

Amb la periodicitat que el metge determini, es du a terme una **desinfecció i desinsectació** completes dels locals i les dependències de l'establiment. Les dependències destinades a l'allotjament nocturn dels reclusos, com també aquelles en les quals es desenvolupi la vida en comú, han de satisfer les necessitats d'higiene i han d'estar condicionades de manera que l'espai, la ventilació, l'aigua, la il·luminació i la calefacció s'ajustin a les condicions climàtiques de la localitat.

Tot intern disposa de la **roba** necessària per al seu llit i d'un moble adequat per a desar les seves pertinences. L'intern té dret a vestir la seva pròpia roba, sempre que sigui adequada, o optar per la que li faciliti l'establiment, que ha de ser correcta, adaptada a les condicions climatològiques i desproveïda de

⁽¹⁾ Gairebé el 50% dels reclusos dels centres penitenciaris de Catalunya estan infectats pel virus de l'hepatitis C.

Lectura complementària

Per a aprofundir sobre l'àmbit de la salut a les presons, us recomanem consultar aquesta obra:

J. M. Bayas Rodríguez (1991). *Seroprevalença d'infecció per virus de l'hepatitis C (VHC) en població reclusa a Catalunya*. Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia.

També podeu llegir l'article següent: **M. Capdevila; M. Ferrer** (2008). "Salut mental i execució penal". *Justícia i Societat* (núm. 29). CEJFE.

qualsevol element que pugui afectar la dignitat de l'intern. En els supòsits de sortida a l'exterior, els interns han de vestir roba que no denoti la seva condició de reclusos. Si no tenen la roba adequada, se'ls ha de procurar la necessària.

En tots els establiments hi ha d'haver un **servei de bugaderia** per a rentar i reparar roba. Les peces dels interns que romanen a la infermeria són objecte d'una atenció especial des del punt de vista higiènic.

L'Administració proporciona als interns una **alimentació controlada** pel metge i convenientment preparada que respon a les normes dietètiques i d'higiene tenint en compte el seu estat de salut, la naturalesa del treball i, en la mesura que sigui possible, les seves conviccions filosòfiques i religioses.

L'alimentació dels malalts se sotmetrà al control facultatiu. A més, en els centres en què hi hagi mares amb infants, aquests han de tenir l'alimentació necessària segons prescripció facultativa.

2.6. Consideració especial de la vaga de fam

Davant la peculiar problemàtica que planteja la vaga de fam carcerària, algun autor com Balaguer ha establert un esquema de trets predominants. Així, es vincula sempre a les circumstàncies següents:

- 1) **Dimensió política.** La vaga de fam és un mitjà específic de desafiament, de contestació, de resistència al poder, fins i tot de pressió sobre el poder.
- 2) **Caràcter voluntari, no violent i metajurídic.** La metajuridicitat de la mesura consisteix en el fet que, quan el vaguista adopta la decisió, prescindeix de consideracions sobre la licitud o la il·licitud, i només té en compte la legitimitat de l'acte tal com ell el concep.
- 3) **Element emocional.** Prové dels béns en conflicte en arriscar el més preuat dels drets, la vida, en persecució d'altres drets o objectius.
- 4) **Repercussió del fet en l'opinió pública com a escenari en el qual s'ha de dirimir la controvèrsia.**

Lectures complementàries

Per a aprofundir en la problemàtica de la vaga de fam a les presons, consulteu:

J. Balaguer Santamaría. "Huelga de hambre en prisión: disponibilidad del derecho a la vida o simple manifestación de libertad".

V. Cervelló Donderis. (1996). "La huelga de hambre penitenciaria: Fundamento y límites de la alimentación forzosa". *Estudios Penales y Criminológicos* (núm. 19).

Vegeu també

Sobre la problemàtica de la vaga de fam, vegeu el mòdul 2 ("El dret penitenciari. El sistema de compliment i la relació jurídicopenitenciària"), apartat 7.6.4.

Potser per les especials particularitats de la vaga de fam carcerària, les solucions que s'observen en el dret comparat són realment dispars. Al nostre país el **buit legislatiu** és evident i ha donat lloc a una polèmica en què destaquen opinions com les de Díez Ripollés, Bacigalupo i altres, que defensen la disponibilitat per part del vaguista de la seva integritat corporal i de la seva salut.

Dues resolucions del Tribunal Constitucional van tancar aquesta polèmica en l'esfera judicial permetent l'**assistència mèdica obligatòria** als reclusos en situació de vaga de fam sota la declaració següent:

"La decisión de arrastrar la propia muerte no es un derecho, sino simplemente manifestación de libertad genérica y que no son equiparables el usar de la libertad para fines lícitos que hacerlo con objetivos no amparados por la Ley."

STC 120/1990, de 27 de juny

Posteriorment el Tribunal Constitucional afegeix:

"Una cosa es la decisión de quien asume el riesgo de morir en un acto de voluntad que sólo a él afecta, en cuyo caso podría sostenerse la ilicitud de la asistencia médica obligatoria o de cualquier impedimento a la realización de esa voluntad, y cosa bien distinta es la decisión de quienes, hallándose en el seno de una relación penitenciaria arriesgan su vida con el fin de conseguir que la Administración deje de ejercer o ejerza de distinta forma potestades que le confiere el ordenamiento jurídico."

STC 137/1990, de 19 de juliol

Solucions a la vaga de fam en el dret comparat

A França es considera que, si la vaga és prolongada, sota vigilància mèdica es pot alimentar el vaguista forçosament, tenint com a element determinant la decisió del metge.

En canvi, a Alemanya només es permet l'alimentació forçosa en cas de perill de mort o en cas de perill greu per a la salut, decisions que depenen de l'Administració penitenciària.

3. La instrucció i l'educació

Els centres penitenciaris tenen organitzat un sistema específic que garanteix la instrucció i l'educació seguint el que disposen els articles 25.2, 27.1 i 44 de la Constitució espanyola, com també les directrius que s'estableixen en els articles 55 a 58 de la Llei orgànica general penitenciària.

3.1. Les unitats educatives

Cada centre penitenciar ha de tenir una unitat educativa o més d'una per a desenvolupar els cursos obligatoris de formació bàsica.

Cada centre disposa de **mestres responsables de les activitats educatives** que imparteixen els ensenyaments que es determinen i són responsables de l'educació presencial i a distància que es programi en els diferents nivells educatius.

Les **instal·lacions educatives** han d'estar condicionades i han de comptar amb els mitjans materials necessaris per a dur a terme les activitats sota el control de la Unitat Educativa.

3.1.1. Les biblioteques: com són i com funcionen

Cada establiment ha de tenir una biblioteca i una sala de lectura, tot sota la responsabilitat del mestre que es determini.

Els interns poden col·laborar en la gestió de les biblioteques i proposar les adquisicions que considerin oportunes.

Segons el nombre d'interns estrangers que hi hagi en el centre penitenciar, la biblioteca pot disposar de publicacions editades en les llengües estrangeres més usuals.

3.1.2. Els llibres, els diaris i els ordinadors personals

Els interns tenen dret a disposar de **llibres, diaris i revistes** de lliure circulació a l'exterior, amb les limitacions que, en casos concrets, aconsellin les exigències del tractament individualitzat. També es poden informar mitjançant la ràdio i la televisió.

No s'autoritza la tinença a l'interior dels establiments de publicacions que no tinguin dipòsit legal o peu d'impremta² ni de les que atemptin contra la seguretat i el bon ordre de l'establiment.

El Reglament penitenciari de 1996

La nova regulació del Reglament penitenciari de 1996 detalla en els articles 118 a 131 tot el que té a veure amb la formació, la cultura i l'esport en l'àmbit penitenciar.

⁽²⁾Llevat de les editades al mateix centre penitenciar.

L'intern pot ser autoritzat a disposar d'un **ordinador personal** quan raons de caràcter educatiu o cultural ho facin aconsellable o necessari per al desenvolupament dels programes formatius corresponents. L'ús de l'ordinador i del material informàtic es regula en les normes de règim interior corresponents. Molts centres penitenciaris disposen actualment d'una xarxa interna que connecta els equips amb el servidor i permet la connexió entre ells en l'àmbit de l'aula d'informàtica. Tot i que l'accés a Internet es denega per raons lògiques de seguretat, els interns sí poden accedir a les pàgines gravades pels responsables de l'establiment. Les aules d'informàtica resulten d'utilitat en les activitats formatives, entre les que figuren l'ofimàtica, els jocs educatius, la introducció a l'ús d'internet i el correu electrònic, etcètera. El Consell de Direcció pot retirar l'autorització concedida quan hi hagi sospites que se n'està fent mal ús.

3.2. La programació de les activitats

El Consell de Direcció determina les **activitats educatives, formatives, socioculturals i esportives** a partir dels programes individualitzats elaborats per la Junta de Tractament i tenint en compte els plans educatius del Centre Directiu.

El fet que els reclusos siguin estrangers no limita el seu dret a accedir al mateix grau de formació i educació que es possibilita per als nacionals. Amb aquesta finalitat l'Administració penitenciària ha d'establir els mitjans oportuns perquè aquests reclusos puguin aprendre la llengua castellana i la llengua cooficial de la comunitat autònoma on estigui situat el centre penitenciari.

3.2.1. La formació professional, sociocultural i esportiva

Els interns que estiguin poc qualificats professionalment duren a terme els **cursos de formació professional i ocupacional**. Els cursos s'organitzen de conformitat amb els plans establerts per a la resta de la ciutadania.

Amb la coordinació de la Junta de Tractament, es programen les activitats culturals, esportives i de suport més adequades per a aconseguir el desenvolupament integral dels interns i es promou la màxima participació en la realització d'aquestes activitats. Els interns poden proposar activitats socioculturals i esportives.

3.2.2. L'ensenyament obligatori. Les actuacions prioritàries i complementàries

Els serveis educatius determinen els cursos que ha de fer cada intern. Només tenen caràcter obligatori quan els interns no tenen els coneixements propis de la formació dels ensenyaments bàsics.

Es consideren prioritàries:

Vegeu també

Article 66 i seg. de la LOU, sobre educació de persones adultes (EPA).

a) La **formació bàsica** que s'imparteixi a les persones analfabetes, als joves, als estrangers i a les persones amb problemes específics perquè accedeixin a l'educació.

b) L'**educació per a la salut** és objecte d'atenció preferent.

La formació bàsica dels interns es complementa amb les altres activitats que siguin necessàries per a promoure'n el **desenvolupament integral**. En les unitats de mares, la Unitat Educativa programa cada any una sèrie d'activitats de caràcter educatiu per als menors.

Incentius

La participació en les activitats educatives i formatives s'incentiva mitjançant **beneficis penitenciaris i recompenses**. A sol·licitud de l'intern s'estendran certificacions que acreditin els ensenyaments, els cursos o les activitats en què hagin participat, sense que en cap cas no es pugui fer esment que s'han obtingut en un centre penitenciari.

Cicles educatius bàsics

L'assistència dels interns a les classes té caràcter preferent sobre les altres activitats. En ingressar al centre, els interns són examinats per un professor que determina l'ensenyament obligatori en què, si s'escau, han de ser inclosos.

D'acord amb l'apartat primer de l'art. 66 de la LOU:

"La educación de personas adultas tiene la finalidad de ofrecer a todos los mayores de dieciocho años la posibilidad de adquirir, actualizar, completar o ampliar sus conocimientos y aptitudes para su desarrollo personal y profesional."

Article 66 de la LOU

Els objectius de l'EPA (educació de persones adultes) es determinen en l'article 66.3 de la LOU:

- "a) Adquirir una formació bàsica, ampliar y renovar sus conocimientos, habilidades y destrezas de modo permanente y facilitar el acceso a las distintas enseñanzas del sistema educativo.
- b) Mejorar su cualificación profesional o adquirir una preparación para el ejercicio de otras profesiones.
- c) Desarrollar sus capacidades personales, en los ámbitos expresivos, comunicativo, de relación interpersonal y de construcción del conocimiento.
- d) Desarrollar su capacidad de participación en la vida social, cultural, política y económica y hacer efectivo su derecho a la ciudadanía democrática.
- e) Desarrollar programas que corrijan los riesgos de exclusión social, especialmente de los sectores más desfavorecidos.
- f) Responder adecuadamente a los desafíos que supone el envejecimiento progresivo de la población asegurando a las personas de mayor edad la oportunidad de incrementar y actualizar sus competencias.
- g) Prever y resolver pacíficamente los conflictos personales, familiares y sociales. Fomentar la igualdad efectiva de derechos y oportunidades entre hombres y mujeres, así como analizar y valorar críticamente las desigualdades entre ellos."

Aquesta informació bàsica s'ha de garantir a la població reclusa, d'acord amb l'article 67.6 de la LOU.

L'ensenyament obligatori es divideix en dos blocs:

- Formació inicial (que ha d'incloure l'alfabetització bàsica).
- Formació bàsica, que comprèn el cicle de formació instrumental i el cicle d'educació secundària i que condueix a l'obtenció del títol de graduat en ESO.

3.2.3. Els estudis mitjans i superiors

Els interns que vulguin cursar estudis mitjans o superiors han d'obtenir l'autorització pertinent per a matricular-s'hi, per a comunicar-se amb els professors i per a dur a terme els exàmens corresponents³.

Per tal de verificar els exàmens, els directors dels establiments s'han de posar d'acord amb les autoritats en la forma que ho permeti la situació penal i penitenciària de l'intern. S'han d'atorgar les màximes facilitats perquè les persones que no puguin seguir els cursos a l'exterior ho facin per correspondència, ràdio o televisió. De conformitat amb els articles 53.3 i 55.6 LOGP, l'Administració penitenciària ha de fomentar l'interès dels interns per l'estudi i donar-los les màximes facilitats.

⁽³⁾Vegeu article 69 LOU

Preso de Soto del Real

3.3. L'assistència religiosa

La Constitució proclama:

"Es garanteix la llibertat ideològica, religiosa i de culte dels individus i de les comunitats sense cap més limitació, quan siguin manifestats, que la necessària per al manteniment de l'ordre públic protegit per la llei."

Article 16.1

Això, juntament amb el que estipulen les regles 41 i 42 de les Regles mínimes, fa que, de manera explícita, la Llei orgànica general penitenciària garanteixi el compromís de facilitar els mitjans perquè aquesta llibertat s'exerceixi dins dels centres penitenciaris espanyols.

En les normes de règim dels establiments penitenciaris s'adopten mesures que garanteixen el **dret a l'assistència religiosa** i la comunicació amb els ministres del servei religiós corresponent.

Cap intern no pot ser obligat a assistir als actes de culte ni d'un altre tipus de cap confessió religiosa ni se'n pot limitar l'assistència als que organitzi l'església, la confessió o la comunitat religiosa a la qual pertanyi. Els interns poden ser atesos pels ministres de la religió que professin, tant pel que fa a necessitats de culte com a la seva formació religiosa.

En cas de confessionalitat catòlica l'atenció la presta un membre del cos de capellans d'institucions penitenciaris o un sacerdot de la comunitat. Així mateix, s'habilita un local adequat per a celebrar els actes de culte o d'assistència propis de les diferents esglésies, confessions o comunitats religioses.

3.4. La protecció de les dades de caràcter personal dels fitxers penitenciaris

La recollida, el tractament automatitzat i la cessió de les dades de caràcter personal dels reclusos contingudes en els **fitxers informàtics penitenciaris** es du a terme d'acord amb el que estableix la Llei orgànica 15/1999, de 13 de desembre, de protecció de les dades de caràcter personal, i les normes que la desenvolupen.

Les autoritats penitenciaris responsables dels fitxers informàtics penitenciaris han d'adoptar les mesures de tipus tècnic i organitzatiu necessàries per a garantir la **seguretat de les dades de caràcter personal** que contenen i per a evitar-ne l'alteració, la pèrdua i el tractament o l'accés no autoritzats. Així mateix, estan obligades a guardar secret professional sobre les dades, fins i tot després que hagi finalitzat la seva relació amb l'Administració penitenciària.

El Reglament penitenciari regula en els articles 7, 8 i 9 la recollida i la cessió de dades de caràcter personal dels interns, les que resulten protegides especialment i els protocols de rectificació i conservació de les dades.

4. El compliment de les penes i les relacions amb l'exterior

Complir una pena no significa aïllar de manera permanent l'individu. La societat ha de rebre de nou la persona que compleixi les finalitats constitucionals de la sanció penal i en això té un paper rellevant el **contacte amb l'exterior**, de manera que cal utilitzar tots els mètodes de tractament i tots els mitjans que puguin facilitar l'obtenció de la finalitat de reinserció i reeducació, dels quals la llei no exclou les activitats dutes a terme a l'exterior de l'establiment penitenciari.

Els **permisos**, en general, i les **sortides programades**, en particular, tenen la finalitat de proporcionar a l'intern el desenvolupament en situacions socials alternatives al seu medi per a augmentar-ne la capacitat d'adaptació a la vida en llibertat i aconseguir millorar les expectatives d'èxit del procés de reinserció social.

4.1. Les sortides programades

Fer sortides programades és un dels mitjans amb què compten els centres penitenciaris en la seva tasca de reinserció dels interns. Els **programes d'activitats a l'exterior** fa temps que es desenvolupen amb bons resultats, la qual cosa demostra que és convenient que aquestes sortides s'incloguin en la programació d'activitats dels establiments.

La planificació completa que s'elabori semestralment respecte a sortides programades, sempre que aquestes siguin considerades pertinents, s'ha d'enviar a la Secció de Tractament del centre directiu competent. Les sortides programades compleixen els requisits següents:

1) Les sortides poden ser puntuals (amb una durada de dues hores) o de més d'un dia en el cas de sortides a albergs, etc., però en cap cas no poden ultrapassar els quatre dies. La durada d'aquestes sortides no computen en el límit de dies anuals que es marquen reglamentàriament per als permisos de sortida ordinaris.

2) En les sortides programades participa el personal de l'establiment penitenciari que les ha dissenyades, entre el qual ha de figurar com a mínim un funcionari de l'àrea de rehabilitació, que acompanyarà els interns durant el desenvolupament de l'activitat de què es tracti.

Lectura complementària

Per a conèixer més a fons les sortides programades, podeu consultar:

E. Pérez Fernández. "Las salidas programadas: su evolución en los centros penitenciarios de Catalunya". *Papers d'Estudis i Formació* (núm. 5, pàg. 171 i seg.).

3) En cada sortida programada poden participar fins a un màxim de cinc interns, sempre que estiguin classificats en segon o tercer grau de tractament, que presentin les condicions objectives que es requereixin per a gaudir de permisos de sortida ordinaris i que participin habitualment en les activitats de l'establiment. Aquesta classe de sortida actua com a element de valoració positiva de l'evolució de l'intern.

4.2. Els permisos de sortida (articles 154 a 162)

Els permisos de sortida formen part del tractament i responen a la finalitat essencial de la pena privativa de llibertat. La concessió de permisos de sortida té un **marc legal i competencial** que objectiva la voluntat de la societat en el moment d'enquadrar l'execució i la finalitat de les penes.

Els permisos de sortida constitueixen un element important de tractament com a preparació per a la vida en llibertat i no són en cap cas mers beneficis o recompenses per bon comportament. Els permisos tenen **efectes** importants:

- 1) Enforteixen els vincles familiars.
- 2) Redueixen les tensions inherents a l'internament i les conseqüències de la permanent vida a la presó, amb el distanciament consegüent de la realitat quotidiana.
- 3) També són un indicador perfecte de l'evolució del pres a la vegada que n'estimulen la bona conducta i el sentit de responsabilitat.

Els **equips tècnics de tractament** tenen una funció capital en la mesura que els correspon determinar l'oportunitat de concedir un permís de sortida dins del Programa de tractament.

En l'actualitat és motiu de polèmica en l'opinió pública la inevitable, tot i que petita, taxa de **fracassos** que comporta la concessió de permisos. El fet que alguns interns no tornin a la presó sempre implica conseqüències negatives:

- a) En primer lloc, per als mateixos interessats que, en un percentatge molt alt, reingressen al cap de poc temps a la presó amb unes perspectives molt més desfavorables per al seu procés tant d'adaptació penitenciària com de reinserció futura.
- b) També per a la resta dels interns, perquè els trencaments poden propiciar efectes restrictius sobre la concessió de nous permisos.
- c) Finalment, tot no-reingrés suposa un trencament del principi de retenció i custòdia, amb el risc de comissió de nous delictes i la pèrdua consegüent de confiança dels ciutadans en el sistema penitenciari.

La privació de llibertat

La finalitat essencial de la pena privativa de llibertat no és una altra que la reeducació i la reinserció social de la persona condemnada, tal com estableix l'article 25.2 de la Constitució.

4.2.1. Els permisos de sortida ordinaris

Distribuïts en els dos semestres naturals de cada any, tenen un **límit màxim anual** de 36 i 48 dies. Els condemnats classificats en segon o tercer grau, sempre que hagin extingit la quarta part de la condemna o condemnes i no observin mala conducta, poden gaudir de permisos dins del límit màxim anual de què s'ha fet esment.

Els permisos ordinaris

Dins dels límits màxims anuals dels permisos ordinaris no es computen ni les sortides de cap de setmana pròpies del règim obert, ni les sortides programades ni els permisos extraordinaris.

L'equip tècnic, mitjançant informe, estableix les **condicions** i els **controls** que s'han d'observar mentre un intern gaudeix del permís de sortida, el compliment dels quals es valora positivament per a la concessió de nous permisos. Per a facilitar la preparació de la vida en llibertat i sempre amb l'informe preceptiu previ de l'equip tècnic, es poden concedir fins a set dies de permís.

4.2.2. Els permisos de sortida extraordinaris

Es concedeixen per raó de mort o malaltia greu de pares, cònjuge, fills, germans i altres persones íntimament vinculades a interns; per infantament de l'esposa, i per motius importants i comprovats, amb les mesures de seguretat adequades⁴. En aquest supòsit també queda englobada la concessió de permís per a fer exàmens.

⁽⁴⁾Article 47.1 LOGP.

L'enumeració del text legal, si bé és detallada, no s'ha de considerar tancada i respon a motius i finalitats específics diferents de la preparació per a la vida en llibertat.

Els permisos extraordinaris compleixen els requisits següents:

- 1) La durada dels permisos extraordinaris la determina la finalitat amb la qual es concedeixen i no pot ultrapassar el límit fixat per als permisos ordinaris.
- 2) Quan es tracta d'interns classificats en primer grau és necessària l'autorització expressa del jutge de vigilància.
- 3) Es poden concedir, amb les mesures adequades i amb l'informe mèdic previ, permisos extraordinaris de sortida de fins a 12 hores per a consulta ambulatoria extrapenitenciària dels penats classificats en segon o tercer grau, com també permisos extraordinaris de fins a dos dies quan hagin d'ingressar en un hospital extrapenitenciari.

4.2.3. El procediment de concessió dels permisos

La **sol·licitud de permisos** de sortida ordinaris o extraordinaris ha de partir de l'intern. Posteriorment l'equip tècnic, que comprova la concurrència dels requisits objectius exigits per a gaudir d'un permís i valora les circumstàncies peculiars determinants de la seva finalitat, emet un informe i estableix condicions i controls.

En funció d'aquest informe, la Junta de Tractament acorda la concessió o denegació del permís sol·licitat i eleva aquest acord, juntament amb l'informe de l'equip tècnic, al jutge de vigilància o al Centre Directiu, segons que es tracti d'interns classificats en segon o tercer grau de tractament.

El Centre Directiu autoritza els **permisos ordinaris** de fins a dos dies de durada. Quan es tracta d'interns preventius és necessària l'autorització expressa de l'autoritat judicial.

En **supòsits d'urgència**, el director de l'establiment, amb la consulta prèvia al Centre Directiu, pot autoritzar el permís extraordinari, sens perjudici que comuniqui a la Junta de Tractament l'autorització concedida.

Si la Junta de Tractament acorda **denegar el permís**, aquesta decisió es notifica a l'intern amb indicació expressa que té el dret de presentar una queixa al jutge de vigilància penitenciària.

4.2.4. La suspensió i la revocació de permisos de sortida

La Direcció de l'establiment penitenciari pot suspendre motivadament el permís de sortida amb caràcter provisional si abans d'iniciar-se el gaudi d'un permís ordinari o extraordinari es produeixen fets que modifiquen les circumstàncies que n'han propiciat la concessió.

La suspensió s'ha de posar en coneixement de l'autoritat administrativa o judicial competent perquè resolgui el que sigui procedent.

En cas que l'intern aprofiti qualsevol classe de permís per a escapar-se o cometre un nou delictes, el permís concedit queda sense efecte.

Els permisos ordinaris i extraordinaris no són incompatibles; la concessió d'un permís extraordinari als interns classificats en segon o tercer grau de tractament no exclou la dels permisos ordinaris.

4.3. Les comunicacions

L'esquema de **comunicacions** i **visites**, tant en la seva concepció formal com pel que fa a la finalitat d'evitar l'aïllament dels interns respecte al seu entorn familiar i social, concorda amb la Regla 24 de les Normes Penitenciàries Europees reformades el 2006.

Així, doncs, els interns estan autoritzats a comunicar-se periòdicament, de manera oral i escrita, en la seva pròpia llengua, amb familiars, amics i representants acreditats d'organismes i institucions de cooperació penitenciària, llevat dels casos d'incomunicació judicial. Aquestes comunicacions es duen a terme de manera que respectin tant com sigui possible la intimitat sense cap més restricció, quant a les persones i la manera, que les imposades per raons de seguretat.

Regulació de les comunicacions

L'àmbit formal, l'horari i el desenvolupament de les comunicacions es regulen en els articles 51.1 i 52.3 LOGP i en els articles 41 a 49 del RP.

4.3.1. Les comunicacions escrites

No hi ha límit quant al nombre de **cartes** o **telegrames** que els interns poden rebre i remetre, llevat que hagin de ser intervingudes per les mateixes raons que les comunicacions orals. En aquest cas, el nombre dels que es poden escriure setmanalment el fixa el Consell de Direcció.

Tota la correspondència que els interns expedeixen, llevat dels supòsits d'intervenció, es diposita en un sobre tancat en què sempre ha de constar el nom i els cognoms del remitent, i es registra en el llibre corresponent.

Les cartes expedides pels interns el pes o el volum de les quals ultrapassi les mesures normals i que indueixin a sospita el funcionari encarregat del registre les retorna al remitent perquè, en presència seva, les introdueixi en un altre sobre. Quan hi ha dubtes sobre la identitat del remitent se segueix el mateix procediment.

La correspondència que reben els interns es lliura als destinataris mitjançant el funcionari encarregat d'aquest servei o de la dependència en la qual es trobi l'intern. El funcionari obre la carta en presència del destinatari per comprovar que no conté objectes prohibits.

Si per raons de seguretat es considera oportuna la **intervenció de la correspondència**, es compleixen les normes següents:

1) Es notifica la intervenció als interns; en el cas de detinguts i presos es comunica també a l'autoritat judicial de qui depenguin, i al jutge de vigilància en el cas dels penats.

2) Les comunicacions escrites entre els interns i el seu advocat defensor o procurador només poden ser intervingudes per ordre de l'autoritat judicial.

3) La correspondència entre els interns de diferents centres penitenciaris pot ser intervinguda mitjançant resolució motivada del director, que es cursa a través de la Direcció de l'establiment d'origen. Un cop feta aquesta intervenció, es notifica a l'intern i es posa en coneixement del jutge de vigilància.

Lectura complementària

Vegeu la STC 106/2001, de 23 d'abril, on el Tribunal atorga l'empara a l'intern perquè no hi ha constància de la comunicació immediata a l'intern i al JVP de l'acord administratiu d'intervenció de les comunicacions.

4.3.2. Les comunicacions orals

El Consell de Direcció fixa, preferentment durant els caps de setmana, els dies en què els interns poden comunicar-se. Tenen, almenys, dues comunicacions per setmana i totes les que permeti l'horari de treball dels reclusos classificats en tercer grau. La comunicació ha de tenir una durada mínima de 20 minuts i en cap cas no es poden comunicar amb el mateix intern més de quatre persones a la vegada.

Quan, per raons de seguretat, d'interès de tractament i del bon ordre de l'establiment, les comunicacions orals siguin intervingudes, restringides o denegades, el director ho ha d'acordar així en resolució motivada, amb l'informe previ de la Junta de Tractament, i donar-ne compte al jutge de vigilància en el cas de penats o a l'autoritat judicial de la qual depengui l'intern si es tracta de detinguts o presos:

a) En els casos de **comunicacions intervingudes**, els comunicants que no s'expressin en castellà o en la llengua cooficial de la comunitat autònoma en què es trobi el centre penitenciari han d'advertir aquesta circumstància al director del centre perquè la intervenció es pugui dur a terme convenientment.

b) Quan es consideri que hi ha raons fonamentades per a creure que els comunicants poden estar preparant actuacions delictives o bé estar mantenint un comportament incorrecte que pugui perjudicar greument la seguretat o el bon ordre de l'establiment, el cap de serveis, per pròpia iniciativa o a proposta del funcionari encarregat del servei, pot acordar la **suspensió de les comunicacions orals**.

El cap de serveis ha d'informar immediatament el director del centre de la suspensió i, si aquest ratifica la mesura mitjançant resolució motivada, n'ha d'informar el jutge de vigilància el mateix dia o l'endemà.

4.3.3. Les comunicacions telefòniques

D'acord amb l'article 51.4 de la Llei orgànica general penitenciària, l'intern té la possibilitat de comunicar-se telefònicament en els supòsits següents:

a) Quan els familiars resideixin en localitats allunyades del centre penitenciari i no puguin desplaçar-s'hi per a visitar-lo.

b) Quan hagi de comunicar algun assumpte urgent als familiars, a l'advocat defensor o a altres persones.

La comunicació la sol·licita l'intern al director i aquest, amb la comprovació prèvia de l'allunyament de la família o de les raons d'urgència al·legades, l'autoritza i li indica el moment en què s'ha de dur a terme.

Sempre que les condicions de l'establiment ho permetin, les comunicacions telefòniques s'efectuen amb una freqüència màxima de cinc trucades per setmana, en presència d'un funcionari i amb una durada no superior a cinc minuts. L'import de la trucada el satisfà l'intern.

Respecte a les trucades des de l'exterior als interns, el director de l'establiment només les pot permetre en els casos excepcionals que consideri pertinents.

Les comunicacions telefòniques entre interns de diferents establiments poden ser intervingudes mitjançant resolució motivada del director; en aquest cas s'han de complir les garanties esmentades anteriorment respecte a la intervenció de correspondència entre interns.

4.3.4. Les comunicacions íntimes, familiars i de convivència

Les **visites familiars** o de persones properes als interns que no gaudeixin de permisos de sortida es duen a terme en locals adequats especialment dins del mateix establiment. Aquestes visites tenen una durada mínima d'una hora i una durada màxima de tres.

A petició de l'intern, se li poden concedir **visites de convivència** amb el cònjuge⁵ i els fills que no superin els deu anys d'edat. Aquestes comunicacions són compatibles amb les setmanals i han de tenir lloc en locals o recintes adequats; la durada màxima és de sis hores.

En aquestes comunicacions s'ha de respectar tant com sigui possible la intimitat dels comunicants, si bé en supòsits especials i per raons de seguretat es pot sotmetre els visitants, en la forma establerta reglamentàriament, a escorcolls amb nu integral. En el cas que un visitant es negui a l'escorcoll no es pot dur a terme la comunicació.

4.3.5. Les comunicacions amb professionals i autoritats

Les comunicacions amb professionals i autoritats s'efectuen atenent els criteris següents:

⁽⁵⁾ O la persona amb qui l'uneixi una relació d'afectivitat similar.

1) Les comunicacions amb **notaris, metges, ministres de culte i professionals acreditats**, l'assistència dels quals hagi estat sol·licitada per algun intern, han de tenir lloc en locals apropiats, sempre que hagin estat autoritzades degudament i han de complir les condicions següents:

- a) El metge ha d'efectuar la visita acompanyat pel de l'establiment.
- b) El ministre de culte, si és sacerdot catòlic, pel capellà.
- c) Pel que fa als ministres d'altres cultes, notaris i altres professionals, el director és l'encarregat de designar el funcionari que els ha d'acompanyar.
- d) Si la visita exigeix l'obligat secret professional o confessional, es du a terme en la forma establerta per a la dels advocats defensors.

2) La comunicació d'**autoritats judicials i membres del Ministeri Fiscal** amb els interns té lloc a l'hora que aquells estimin pertinent i en locals adequats. Per a notificar resolucions judicials s'autoritza la comunicació amb funcionaris de l'Administració de justícia enviats per l'autoritat judicial de què depenguin.

3) Les comunicacions orals i escrites dels interns amb el **Defensor del Poble** o els seus adjunts o delegats, o amb institucions anàlogues de les comunitats autònomes, autoritats judicials i membres del Ministeri Fiscal, no poden ser suspeses ni ser objecte d'intervenció o restricció administratives de cap mena.

4) Els interns estrangers es poden comunicar, en locals apropiats, amb els **representants diplomàtics o consulars** del seu país o amb les persones que les respectives ambaixades o consolats indiquin, amb l'autorització prèvia del director de l'establiment.

4.3.6. Referència especial a advocats i procuradors

L'advocat o procurador en exercici s'ha d'identificar mitjançant la presentació del document oficial que l'acrediti com a tal. A més, ha de presentar un volant del seu col·legi professional en el qual consti expressament la seva condició de defensor o de representant de l'intern en les causes que se segueixin contra aquest o com a conseqüència de les quals estigui complint condemna.

En els casos de **terrorisme** o d'**interns pertanyents a bandes o grups armats**, el volant l'ha d'estendre l'autoritat judicial que conegui de les causes corresponents, sens perjudici del que estableix l'article 520 de la Llei d'enjudiciament criminal.

Article 17.3 de la Constitució

Tot això sense perjudici de la Llei orgànica 14/1983, de 12 de desembre, per la qual es desenvolupa l'article 17.3 de la Constitució.

Aquestes comunicacions es registren cronològicament en el llibre corresponent, en el qual es consignen el nom i els cognoms de l'advocat o el procurador, el número de la causa i la durada de la visita. Aquest tipus de comunicacions es duen a terme en **locutoris especials** en què el control del funcionari encarregat del servei solament pot ser visual:

a) Les comunicacions dels interns amb l'advocat defensor o amb l'advocat cridat expressament en relació amb assumptes penals, i amb els procuradors que els representin, es duen a terme en departaments apropiats i no poden ser suspeses o intervingudes llevat que hi hagi una ordre de l'autoritat judicial i en els supòsits de terrorisme.

b) Si la comunicació oral és amb lletrats que no tenen la condició de defensors⁶, s'ha de dur a terme de la manera que ja s'ha indicat per a familiars, amics i representants acreditats d'organismes i institucions de cooperació penitenciària. En el supòsit que aquests lletrats presentin l'autorització de l'autoritat judicial corresponent, respecte als preventius, o del jutge de vigilància, respecte als penats, la comunicació es concedeix en les mateixes condicions que per als advocats defensors.

4.4. La jurisprudència constitucional en matèria de comunicacions

El Tribunal Constitucional ha resolt sobre dos temes concrets relacionats directament amb les comunicacions:

1) La controvèrsia sobre quan es pot determinar la **suspensió de les comunicacions dels interns** en el supòsit de l'article 51 LOGP es va resoldre afirmant el següent:

"Las comunicaciones de los internos de que trata el 51.2 LOGP (comunicaciones con los abogados defensores) sólo pueden ser suspendidas por orden de la autoridad judicial con carácter general, si bien en los supuestos de terrorismo además podrá acordar la suspensión el Director del establecimiento, dando cuenta a la autoridad judicial competente."

STC 73/1983, de 30 de juliol

Aquesta doctrina també és aplicable a la correspondència amb els advocats defensors prevista en l'article 98.4 *in fine* del Reglament penitenciari.

2) Es va plantejar la disjuntiva de si les **comunicacions íntimes** o *vis-à-vis* podien ser considerades o no un dret fonamental. Sobre aquesta qüestió, el Tribunal Constitucional va establir el següent:

⁽⁶⁾ Sempre que l'intern hagi sol·licitat la visita.

Lectura complementària

Per a ampliar la informació sobre la jurisprudència del Tribunal Constitucional en matèria de comunicacions, podeu veure:

F. Bueno Arús (1988). "La jurisprudència del Tribunal Constitucional en matèria penitenciària". *Vigilancia penitenciària. Consejo General del Poder Judicial* (núm. especial III, pàg. 173-174).

Lectura complementària

Vegeu la STC 169/2003, de 29 de setembre, sobre la intervenció d'una comunicació escrita entre interns que contenia insults a un funcionari. I també, la STC 143/1997, de 15 de setembre.

"Para quienes se encuentran en libertad, el mantenimiento de estas relaciones no es el ejercicio de un derecho sino una manifestación más de la multiplicidad de actividades y relaciones vitales que la vida hace posibles."

STC 89/1987, de 3 de juny

Lectura complementària

Sobre les comunicacions íntimes, vegeu també la STC 193/2001, d'1 d'octubre.

En conseqüència, les meres manifestacions de la llibertat no constitueixen drets fonamentals, amb la qual cosa impedir la pràctica de relacions sexuals a les persones privades de llibertat tampoc no implica restringir-los o limitar-los.

En la mateixa sentència el Tribunal Constitucional afegeix que:

"Es sin duda plausible, concorde con el espíritu de nuestro tiempo y adecuado a las finalidades que el artículo 25.2 de la Constitución asigna a las penas privativas de libertad que el legislador autorice dichas prácticas pero ni está obligado a ello ni la creación legal transforma en derecho fundamental de los reclusos la posibilidad de comunicación íntima con sus familiares o allegados íntimos que abre el art. 53 de la LOGP, sujeta a la previa autorización en la forma que reglamentariamente se determine."

Afirma el Tribunal Constitucional que, per important que sigui la sexualitat en la vida de les persones,

"De ello no se sigue en modo alguno que la abstinencia sexual aceptada por decisión propia o resultado de la privación legal de libertad, ponga en peligro la integridad física o moral del abstinentes."

I, en el mateix sentit:

"La privación de libertad, como preso o como penado, es sin duda un mal, pero de él forma parte, sin agravarlo de forma especial, la privación sexual."

El fonament jurídic segon de la sentència del Tribunal Constitucional 89/1987 conclou:

"Una de las consecuencias más dolorosas de la pérdida de libertad es la reducción de lo íntimo casi al ámbito de la vida interior, quedando por el contrario expuestas al público e incluso necesitadas de autorización muchas actuaciones que normalmente se consideran privadas e íntimas. [...] La autorización para la comunicación íntima restaura circunstancialmente para el recluso un ámbito provisional de intimidad [...] pero esa restauración episódica es resultado de una concesión del legislador, no un imperativo derivado del derecho fundamental a la intimidad."

3) Finalment, i en matèria d'enregistrament de converses en el locutori de les presons, és important destacar la Sentència de 29 de juny de 1995 del Tribunal de Conflictes de Jurisdicció en relació amb un conflicte entre l'Administració i un jutjat de vigilància. Així, s'establia que la competència és de l'Administració, malgrat que el jutge de vigilància pot adoptar mesures a fi de garantir el dret a la intimitat i la privacitat dels presos, a títol de proposta, en els termes que preveu l'article 77 de la Llei orgànica general penitenciària.

López Benítez va afirmar que el fet que la llei limiti la protecció especial de les comunicacions amb l'advocat cridat expressament per a assumptes penals suposava una limitació injustificada del dret de defensa i assistència lletrada que vulnera l'article 24.2 de la Constitució.

Avui dia, la problemàtica anterior queda resolta en gran mesura en l'article 48.3 del Reglament penitenciari, ja que indica explícitament que les comunicacions amb l'advocat defensor o amb l'advocat cridat expressament per l'intern per als seus assumptes penals, com també amb els procuradors que el representin, no poden ser suspeses ni intervingudes en cap cas per decisió administrativa, amb la qual cosa la suspensió o la intervenció d'aquestes comunicacions queda sota la tutela de l'autoritat judicial, ja que només aquesta la pot autoritzar mitjançant una ordre expressa d'intervenció degudament motivada.

Lectura complementària

Vegeu la STC 58/1998, de 16 de març, sobre el necessari manament judicial per a la intervenció de comunicacions orals i escrites entre l'intern i el seu advocat.

4.5. Altres relacions amb l'exterior. La recepció de paquets i encàrrecs

La recepció de paquets dirigits als interns requereix complir el procediment següent:

Lectura complementària

Vegeu els articles 50 i 51 del RP, que recullen la regulació sobre recepció de paquets i encàrrecs.

1) Es comprova prèviament el document d'identitat del dipositant, a qui es demana una relació detallada del contingut. En el llibre de registre corresponent s'anoten tant el nom del destinatari com el nom, el domicili i el número del document nacional d'identitat de qui lliura el paquet.

2) A continuació es fa un registre minucios de tots els elements que integren el paquet o l'enviament i es controlen les condicions higièniques dels objectes que rep l'intern. De la mateixa manera es controla el contingut de sortida abans de lliurar-los al destinatari.

3) Després de ser distribuïts en les respectives dependències, el funcionari encarregat d'aquest servei lliura els paquets als interns, que signen el rebut corresponent.

Els interns poden rebre dos paquets al mes, llevat dels interns dels establiments o departaments de règim tancat, cas en el qual en poden rebre només un. El pes de cada paquet no ha d'ultrapassar els cinc quilograms, sense comptar els llibres i les publicacions ni la roba.

Es consideren **articles o objectes no autoritzats** tots els que poden suposar un perill per a la seguretat, la convivència ordenada o la salut, les drogues tòxiques, els estupefaents i les substàncies psicotròpiques, llevat que s'administrin per prescripció facultativa. També els que contenen alcohol, els productes alimentaris, els productes el control dels quals exigeix una manipulació que implica risc de deteriorament i els que prohibeixen expressament les normes de règim interior de l'establiment.

5. Els beneficis penitenciaris

La legislació penitenciària preveu concedir determinats beneficis penitenciaris que escurcen de manera efectiva la condemna, i d'aquesta manera queda reduït el temps de privació de llibertat imposat en la sentència.

Cal tenir en compte que l'ordenament penitenciari es va veure substancialment modificat amb l'entrada en vigor del Codi penal de 1995, que va suprimir el benefici penitenciari més important i amb més tradició a Espanya: la redempció ordinària de la pena per raó del treball.

La supressió de la institució de la redempció de penes per treball respon essencialment a la pretensió del legislador d'apropar el temps de compliment efectiu de la condemna al *quantum* de pena realment imposat. Aquest desig no resultava possible en el sistema anterior en què, de manera "automàtica" (per aplicació de les disposicions de l'art. 100 del Codi penal anterior) es retallava la condemna en un terç. Per bé que per a obtenir el benefici de la redempció de penes per treball era necessari dur a terme algun treball en l'àmbit penitenciari, a la pràctica, amb independència que efectivament l'intern desenvolupés algun treball en l'establiment, per cada dos dies de treball es descomptava i s'abonava un dia de presó. Aquesta retallada automàtica de la pena es veia sovint encara ampliada quan es reconeixia la possibilitat de redimir de manera extraordinària. En aquest últim cas es podia arribar a redimir un dia de presó per cada dia de treball fins a un màxim de 175 dies.

Aquesta situació, que havia criticat reiteradament la doctrina, es va veure definitivament truncada amb l'entrada en vigor del Codi penal de 1995 i l'aprovació del Reglament penitenciari de 1996. En l'actualitat els beneficis penitenciaris han quedat reduïts a dos:

- 1) l'avançament de la llibertat condicional i
- 2) la sol·licitud d'indult particular (art. 202 a 206 del RP).

En relació amb aquesta qüestió, la reforma del Codi penal operada per la Llei 7/2003, de 30 de juny, introdueix també algunes novetats que, si bé no afecten el fonament d'aquesta institució, que comporten la incorporació de restriccions en la seva aplicació. En aquest sentit, s'ha d'assenyalar que, tal com disposa l'article 78 CP, per a la concessió de beneficis penitenciaris, en els supòsits de l'art. 76 a, b, c i d CP, quan la pena que s'ha de complir és inferior a la meitat de la suma total de les penes imposades, el còmput per a la conversió de la llibertat condicional anticipada haurà de fer prenent en consideració la suma

total de les penes imposades. A més, en el mateix precepte 78 CP s'exclou de manera definitiva la possibilitat d'atorgar beneficis penitenciaris en els supòsits de terrorisme o de delictes comesos en el si d'organitzacions criminals.

5.1. Concepte i classes de beneficis penitenciaris

Els beneficis penitenciaris són un element d'importància vital per al reclus, ja que impliquen un escurçament de la pena. Això indueix l'intern a complir els requisits que facilitin la consecució de la llibertat en un període de temps més curt. Però a més, d'aquesta manera s'aconsegueix indirectament que la conducta de l'intern s'adeqüi al règim penitenciari que li correspongui i es facilita una convivència en el centre millor i més fàcil. Tot i que alguns autors han volgut incloure entre els beneficis penitenciaris els permisos de sortida i la presó oberta, el sentit de la norma no permet incloure aquests aspectes.

La fonamentació jurídica dels beneficis penitenciaris es troba en els principis de reeducació i reinserció social que inspiren l'aplicació de la pena, en virtut del mandat constitucional de l'article 25.2. Històricament s'ha comprovat que l'existència d'una sèrie de beneficis que estimulin el penat a millorar la seva condició dins l'àmbit penitenciari és un dels elements indispensables per a la consecució de la pretesa reintegració del reclus a la vida lliure.

En general es pot convenir que els beneficis penitenciaris responen a les exigències d'individualització de la condemna en atenció a la concurrència de factors positius en l'evolució de l'intern encaminats a aconseguir la reeducació i reinserció social. Per això, la proposta de beneficis penitenciaris requereix, en tot cas, la ponderació raonada de factors que la van motivar i l'acreditació de la concurrència de bona conducta, de treball, participació de l'interessat en la seva obtenció en activitats de reeducació i reinserció social, i també una evolució positiva en el procés de reinserció.

En conclusió, els beneficis penitenciaris constitueixen un element del règim importantíssim per al bon funcionament de l'establiment penitenciari, en la mesura en què l'estímul és fonamental per a assolir la convivència ordenada en el marc de la qual es desenvolupen totes les activitats penitenciàries.

5.2. La llibertat condicional anticipada

En la darrera fase de compliment de la condemna, és possible obtenir la llibertat condicional. Aquesta forma de compliment comporta l'obtenció avançada de la llibertat (excarceració) fins a la finalització total de la condemna. Els re-

quisits perquè un penat pugui gaudir de la llibertat condicional es troben en els art. 90, 91 i 92 CP reformats per la Llei 7/2003, de 30 de juny i es desenvolupen al mòdul 5.

5.3. L'indult particular

Correspon a la Junta de Tractament, després de l'informe de l'equip tècnic, sol·licitar al jutge de vigilància penitenciària la tramitació de l'indult particular, és a dir, proposar la concessió de l'indult al Consell de Ministres, únic òrgan amb competència per a atorgar-lo.

L'indult particular que, si es compleixen els requisits que després s'assenyalaran, pot sol·licitar el jutge de vigilància penitenciària no requereix, com a tràmit preceptiu, que el Tribunal sentenciador emeti un informe favorable a la seva concessió, com sí que requereix la Llei de 1870 reguladora de l'indult. L'indult que aquí analitzem no és tant expressió del dret de gràcia com el resultat de l'evolució del tractament del penat. Es tracta d'una qüestió independent i desvinculada del delictes comès.

Els requisits que ha de complir l'intern per poder elevar aquesta petició són:

- 1) Haver tingut de manera continuada i extraordinària durant dos anys "bona conducta".
- 2) Haver desenvolupat una activitat laboral normal, o bé en l'establiment o bé a l'exterior que es pugui considerar útil per a la seva preparació per a la vida en llibertat, també de manera continuada durant dos anys.
- 3) Participar en activitats de reeducació i reinserció social amb el mateix requisit de temps i continuïtat que les anteriors.

L'indult proposat per la Junta de Tractament al jutge de vigilància penitenciària pot tenir l'extensió que "aconsellin les circumstàncies", això és, es pot sol·licitar l'indult pel total de la pena que a l'intern li queda per complir o únicament per una part. Això dependrà de la valoració que facin els òrgans penitenciaris competents de la sol·licitud i l'informe de l'indult.

Lectura complementària

Sobre el benefici penitenciari de l'indult particular vegeu la instrucció 17/2007 de la Direcció General d'Institucions Penitenciàries.

5.4. Breu referència a la redempció de penes per treball

Com a conseqüència de l'entrada en vigor del Codi penal de 1995, es va suprimir el benefici de la redempció de penes per treball. Tanmateix, la disposició transitòria 2a. del Codi estableix:

"las disposiciones sobre reducción de penas por trabajo sólo serán de aplicación a los condenados conforme al Código derogado y no podrán gozar de ellas aquellos a quienes se les apliquen las disposiciones del nuevo Código. En todo caso será oído el reo".

Com a conseqüència d'aquesta previsió, han coexistit durant molts anys dos règims de beneficis penitenciaris. Per una banda, els derivats dels nous Codi penal i Reglament penitenciari, i per altra banda, els previstos en el Codi penal i El Reglament penitenciari anteriors.

Resum

El **règim penitenciari** es defineix en el Reglament de l'any 1996 com un conjunt de normes i mesures que pretenen la consecució d'una convivència ordenada i pacífica per tal d'aconseguir l'ambient adequat per a l'èxit del tractament, la retenció i la custòdia dels reclusos. Es pretén d'aquesta manera complir el manament constitucional que afirma que les penes s'han d'orientar a la reeducació i la reinserció social dels condemnats.

Tota l'activitat penitenciària, des de l'internament del pres fins que queda lliure, passant pel trasllat d'uns centres a uns altres o fins i tot a l'estranger, es regeix per unes garanties que determinen l'estructuració d'uns procediments concrets.

Convé assenyalar que l'intern passa a formar part d'una institució amb unes normes pròpies, però això no significa que hi hagi cap pèrdua de drets i deures. L'activitat penitenciària s'ha d'exercir respectant sempre la personalitat dels interns i, per tant, també els drets i els deures que no estiguin afectats per la condemna, sense que pugui haver-hi cap mena de discriminació en cap cas:

- Entre els **drets** destacarem que l'Administració ha de vetllar per les vides, per la integritat i per la salut dels interns, i no se'ls pot sotmetre a tortures ni a maltractaments de paraula o d'obra.
- Pel que fa als **deures**, i tenint en compte que l'intern s'incorpora a una comunitat que el vincula d'una manera especialment estreta, se li pot exigir una col·laboració activa i un comportament solidari en el compliment de les seves obligacions, com ara, entre altres, fer prestacions socials obligatòries imposades per l'Administració per tal de mantenir l'ordre i la neteja dels establiments.

La **convivència dins el centre penitenciari** es regeix per unes normes que, com ja hem assenyalat, han de respectar sempre la personalitat de la persona reclusa. Per exemple, en principi els presos han d'ocupar cel·les individuals; s'han de separar perfectament els llocs de descans dels que es destinen al desenvolupament de la vida en comú; els homes i les dones han d'estar separats, tret d'algunes excepcions; també s'han de separar els joves dels adults; els presos han de tenir garantides vuit hores de descans nocturn i s'han d'atendre les seves necessitats físiques i espirituals, les sessions de tractament i, amb un horari específic, les activitats formatives, laborals i culturals.

La privació de llibertat no exclou un cert contacte amb l'exterior del centre per mitjà de les sortides programades, els permisos de sortida i les comunicacions.

Reglament de l'any 1996

Article 73.1 del RP.

Manament constitucional

Article 25.2 de la CE.

Entre els beneficis penitenciaris, una vegada desapareguda la redempció de penes per treball, cobren especial importància la llibertat condicional i les previsions legals d'accés anticipat a aquesta.

Exercicis d'autoavaluació

Qüestions breus

1. Quins són els drets dels interns?
2. Quins són els deures dels interns?
3. Com pot ser incomunicat un intern? Qui en determina la incomunicació?
4. Quins programes s'han posat en marxa respecte el problema de la sida a la presó?
5. La vaga de fam es considera un dret de l'intern? Quines són les resolucions del Tribunal Constitucional sobre aquesta qüestió?
6. L'intern té accés a llibres, premsa i ordinadors?
7. Com es duen a terme les comunicacions que puguin tenir els interns amb els seus familiars?
8. Es pot avançar la llibertat condicional, d'acord amb els beneficis penitenciaris del Reglament de 1996?
9. Qui proposa l'indult particular com a fórmula de reinserció social? Quines són les condicions per a aconseguir-lo?
10. Com es resol el problema de la possible aplicació de qualsevol dels dos reglaments penitenciaris en funció de la data del delictes?

Solucionari

Exercicis d'autoavaluació

1. Els interns tenen tots els drets que corresponen al ciutadà segons la nostra Constitució, llevat d'aquells que la sentència hagi restringit, com poden ser la llibertat, el dret de sufragi o el de poder exercir una determinada professió o funció pública. Entre els drets dels interns hi ha els contactes o comunicacions amb l'exterior, que poden ser escrits, orals o especials, aquests últims en relació amb advocats, autoritats judicials i professionals.
2. Els deures dels interns són, en primer lloc, l'obligació de romandre en l'establiment penitenciari fins a obtenir la llibertat; el deure de complir les normes de règim intern; el deure de mantenir respecte i consideració vers autoritats i funcionaris de les institucions penitenciàries, com també el deure de tenir correcció en el tracte amb els companys d'internament.
3. La incomunicació de l'intern sempre té caràcter excepcional i solament es pot acordar mitjançant ordre de manament o ingrés judicial. La incomunicació la determina el jutge amb indicació de les persones que expressament autoritza per a comunicar-se amb l'intern incomunicat. Així mateix, el jutge determina si pot disposar d'aparells de ràdio, de televisió, de premsa escrita o si pot rebre correspondència.
4. La sida és la principal causa de mort a totes les presons del món. Des del 1989 hi ha programes de prevenció i control antisida, que es basen en els principis següents: disponibilitat de la prova de detecció d'anticossos, voluntarietat de realització de la prova, confidencialitat dels resultats, no-segregació dels malalts, obtenció gratuïta de mitjans de prevenció (preservatius, lleixiu, etc.), accés a l'educació sanitària i al tractament i l'actuació en cas de malaltia greu.
5. L'adopció d'una mesura com la vaga de fam és, evidentment, una opció personal de l'intern, si bé les sentències 120/1990 i 137/1990 del Tribunal Constitucional han declarat que es pot permetre l'assistència mèdica obligatòria per a evitar el risc de mort. El Tribunal Constitucional entén que la vida és un bé que l'Administració té el deure de protegir quan es tracta d'interns que compleixen una pena dins d'un establiment penitenciari.
6. L'accés dels interns a llibres, diaris i revistes només té la limitació que es determini en cada cas concret per motius de tractament. L'intern pot disposar d'ordinador personal quan raons de caràcter educatiu o cultural ho facin aconsellable, si bé es prohibeix la transmissió de cintes o disquets i la connexió amb xarxes externes de comunicació.
7. Els interns estan autoritzats a comunicar-se periòdicament de forma oral i escrita, amb la seva pròpia llengua, amb familiars. Aquestes comunicacions es duen a terme de manera que es respecti tant com sigui possible la intimitat, sense més limitacions respecte a les persones que les que s'imposin per raons de seguretat. Els interns en segon grau tenen, com a mínim, dues comunicacions per setmana; els que estan en tercer grau, totes les que els permeti la feina. A més, tenen dret a mantenir comunicacions íntimes amb el cònjuge o el company sentimental. També poden fer visites de convivència fora dels locutors de comunicació amb els familiars més pròxims, comunicacions que es fan compatibles amb les ordinàries del locutori.
8. Les juntes de tractament de les institucions penitenciàries, sempre que prèviament hi hagi un pronòstic individual favorable de reinserció social, poden proposar al jutge de vigilància que avanci la llibertat condicional dels interns classificats en tercer grau.
9. La Junta de Tractament, amb la proposta prèvia de l'equip tècnic, pot sol·licitar al jutge de vigilància que tramiti un indult particular, sempre que durant dos anys i en grau extraordinari l'intern hagi demostrat bona conducta, hagi desenvolupat una activitat laboral normal i hagi participat en activitats de reeducació social. La tramitació de l'indult es fa segons la normativa vigent sobre el dret de gràcia.
10. Es resol mitjançant la intervenció directa de la persona interessada i de la seva defensa, que poden decidir quina de les dues opcions resulta més beneficiosa per a l'intern i que han de fer saber al tribunal sentenciador a quin Codi penal s'acullen.

Glossari

alimentació *f* L'Administració proporciona als interns una alimentació controlada pel metge i preparada convenientment que respon a les normes dietètiques i d'higiene, tenint en compte el seu estat de salut, la naturalesa del treball i, en la mesura que sigui possible, les seves conviccions fisiològiques i religioses.

assistència sanitària *f* Tots els interns tenen garantida, segons l'article 208 del Reglament penitenciari, una atenció medicosanitària equivalent a la que es proporciona al conjunt de la població. Igualment tenen dret a les prestacions farmacèutiques i complementàries bàsiques generals.

beneficis penitenciaris *m pl* Són les mesures que permeten reduir la durada de la condemna imposada en sentència ferma o la del temps efectiu d'internament. Tant l'avançament de la llibertat condicional com l'indult particular són beneficis penitenciaris.

compliment de pena i relacions amb l'exterior *f* Complir una pena no significa aïllar permanentment l'individu. La societat ha de rebre de nou qui compleixi les finalitats constitucionals de la sanció o pena. Els permisos, en general, i les sortides programades, en particular, tenen com a finalitat facilitar que l'intern es desenvolupi en situacions socials alternatives al seu mitjà per a augmentar la seva capacitat d'adaptació a la vida en llibertat.

convivència penitenciària *f* Els interns han d'ocupar cel·les individuals i, en cas d'insuficiència temporal o per indicació mèdica o dels equips d'observació i tractament, es pot recórrer a dependències col·lectives. En aquests casos, els interns han de ser seleccionats adequadament.

deures *m pl* Col·laboració activa i comportament solidari en el compliment de les seves obligacions que es poden exigir als interns.

drets *m pl* L'activitat penitenciària s'exerceix respectant la personalitat dels interns i els drets i els interessos legítims no afectats per la condemna, sense que hi pugui haver cap mena de discriminació per raó de raça, sexe, religió, opinió, nacionalitat o qualsevol altra condició o circumstància personal o social.

higiene *f* Els interns han de complir diàriament uns mínims higiènics sota el control dels funcionaris. L'Administració facilita gratuïtament els serveis i els articles de neteja personal diària necessaris. En els establiments de dones es facilita a les internes els articles necessaris d'ús normal per a la higiene íntima.

instrucció i educació *f* La nova regulació del Reglament penitenciari de 1996 detalla en els articles 118 a 131 tot el que té a veure amb la formació, la cultura i l'esport en l'àmbit penitenciari. Els centres penitenciaris tenen organitzat un sistema específic que garanteix la instrucció i l'educació.

LOGP *f* Llei orgànica general penitenciària.

LOU *f* Llei orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'ensenyament.

OMS *f* Organització Mundial de la Salut.

POI *f* Programa d'ocupació integral.

règim penitenciari *m* El Reglament penitenciari de 1996, en l'article 73.1, descriu el règim penitenciari com el "conjunto de normas o medidas que persiguen la consecució de una convivencia ordenada y pacífica que permita alcanzar el ambiente adecuado para el éxito del tratamiento y la retención y custodia de los reclusos".

sida i presó *f* Arran de l'espectacular propagació de la sida entre la població carcerària a partir de la dècada dels vuitanta, s'ha suscitat una polèmica particular sobre el conjunt de mesures que cal adoptar per a evitar-ne les conseqüències funestes. L'any 1987 l'OMS va publicar per primera vegada normes sobre la sida i les presons que van ser actualitzades l'any 1993.

Bibliografia

Bibliografia bàsica

Cervelló Donderis, V. (2006). *Derecho penitenciario*. València: Tirant lo Blanch.

García Valdés, C. (1982). *Comentarios a la legislación penitenciaria*. Madrid: Civitas.

Quintero Olivares, G.; Valle Muñiz, J.M.; Morales Prats, F. i altres (2008). *Comentarios al Código penal*. Pamplona: Aranzadi.

Tamarit Sumalla, J.; García Albero, R.; Rodríguez Puerta, M. J.; Sapena Grau, E. (2005). *Curso de derecho penitenciario*. València: Tirant lo Blanch.

Bibliografia complementària

"Acuerdos adoptados en la VI Reunión de Jueces de Vigilancia Penitenciaria, celebrada en Madrid los días 21 a 23 de mayo de 1992" (1993). A: *Vigilancia Penitenciaria (VI Reunión de Jueces de Vigilancia Penitenciaria y Bibliografía)* (pàg. 283 i seg.). Madrid: Consejo General del Poder Judicial.

Bueno Arús, F. (1987). "La resocialización del delincuente adulto normal desde la perspectiva del derecho penitenciario". *Actualidad Penal* (núm. 5, pàg. 233).

Bueno Arús, F. (1992). "Hacia una revisión del sistema penitenciario español?". *Actualidad Penal* (núm. 18, pàg. 501 i seg.).

Bueno Arús, F. (1994). "El trabajo penitenciario. La redención de penas por el trabajo". *Vigilancia Penitenciaria*. Madrid: Consejo General del Poder Judicial.

Capdevila Capdevila, M.; Ferrer Puig, M. (2008). "Salut mental i execució penal". *Justícia i Societat* (núm. 29). CEJFE.

Cervelló Donderis, V. (1996). "La huelga de hambre penitenciaria: Fundamento y límites de la alimentación forzosa". *Estudios Penales y Criminológicos* (núm. 19).

Díez Ripollés, J. L. (1986). "Huelga de hambre en el ámbito penitenciario". *Cuadernos de Política Criminal* (núm. 30).

Diversos autors (1987). *Presó i comunitat*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Royal, A. i altres (2011). "Las concesiones de indultos en España. (2000-2008)". *REIC* (núm. 9).

Garrido Guzmán, L. (1984). *Manual de ciencia penitenciaria*. Madrid: Edersa.

Leganés Gómez, S. (2002). *Clasificación penitenciaria, permiso de salida y extranjeros en prisión*. Madrid: Dykinson.

Manzanares Samaniego, J.L. (1986). "La redención de penas por el trabajo y su aplicación por los jueces de vigilancia". *Revista de Estudios Penitenciarios* (núm. 236).

Martínez Escamilla, M. (2002). *Los permisos ordinarios de salida: régimen jurídico y realidad*. Madrid: Edisofer.

Polaino Navarrete, M. (1985, 1988, 1990, 1993, 1994). *Vigilancia Penitenciaria*. III, IV, V, VI y VII Reuniones de Jueces de Vigilancia Penitenciaria.